

ساختارشناسی لیلی و مجنون نظامی
بر اساس الگوی ریخت‌شناسی ولادیمیر پراپ روس

نویسندگان:

دکتر معصومه شصتی

دکتر رضا فتحی

نشر شبنا، روشنای اندیشه

سرشناسه	: شصتی، معصومه، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: ساختارشناسی لیلی و مجنون نظامی براساس الگوی ریخت‌شناسی ولادیمیر پراپ روس / نویسندگان معصومه شصتی، رضا فتحی
مشخصات نشر	: شهریار: شبنما، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۶ ص: جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی).
شابک	: ۲۸۵۰۰۰ ریال 978-600-98582-5-5
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: پروپ، ولادیمیر یاکاولیویچ، ۱۸۹۵ - ۱۹۷۰ م.
موضوع	: Propp, Vladimir Iakovlevich
موضوع	: نظامی، الیاس بن یوسف، ۹۵۳۰ - ۹۶۱۴ ق. / لیلی و مجنون - نقد و تفسیر
موضوع	: Nezami, Elias - ibn - Yusuf . Leili va Majnoon-- Criticism and interpretation
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۶ق. - تاریخ و نقد
موضوع	: Persian poetry - 12th century - History and criticism
موضوع	: نقد ادبی (نقد ادبی)
موضوع	: Formalism (Literary analysis)
شناسه افزوده	: فتحی، رضا، ۱۳۴۰ -
رده بندی کنگره	: ۸۵۱۱۰ ۱۳۱۶۲ / کش
رده بندی دیوبی	: ۲۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۷۲۸۶۳

هشدار!!! تکثیر کتاب بدون اجازه از ناشر و نویسندگان و فروش آن، کاری نادرست و نامشروع است و موجب رواج بی‌اعتمادی و بروز پیامدهای ناگوار در زندگی خود و فرزندانمان می‌گردد.

***** حق چاپ برای نویسندگان محفوظ است *****

نام کتاب: ساختارشناسی لیلی و مجنون نظامی براساس الگوی ریخت‌شناسی ولادیمیر پراپ روس

مؤلفان:	معصومه شصتی، رضا فتحی
ویراستار:	سعید قنبری‌فشی
صفحه‌آرایی:	احسان طاهرنژاد
نوبت چاپ:	اول، آذر ماه ۱۳۹۶
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
تعداد صفحات:	۳۷۶ صفحه
قیمت:	۲۸۵۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۸۵۸۲-۵-۵

انتشارات شبنما، روشنائی‌ها

انتشارات شبنما: شهریار، وائین، میلاد۳، گلشن ۸، پلاک ۷. تلفن: ۰۹۱۲۸۵۵۱۱۳۵

فروش و پخش: ۰۹۱۲ ۷۵۶ ۴۹۹۰ پیام‌رسان (سروش و تلگرام): ۰۹۱۰ ۰۷۴ ۰۹۹۳

وبسایت: www.Shabnama96.ir رایانامه (ایمیل): Shabnama96@chmail.ir

فهرست مطالب

۱	پیش‌گفتار
۵	فصل اول: آشنایی با واژگان
۵	مقدمه
۹	۱-۱. ساخت کتاب
۱۰	آشنایی با پژوهش‌های مشابه
۱۳	روش پژوهش در این کتاب
۱۵	فصل دوم: مفهومی‌سازی
۱۵	بخش اول: روایت و روایت‌شناسی
۱۶	روایت چیست؟
۱۶	تعریف روایت
۱۹	نگاهی فرمالیستی به روایت
۱۹	ویژگی‌های روایت
۲۱	علم روایت‌شناسی
۲۵	فرمالیسم روسی
۲۸	ساختار‌گرایی
۳۱	بخش دوم: ساختار روایت
۳۳	۱- پیرنگ (Plot)
۳۴	۲- کارکردها و نقش مایه‌ها (Function)
۳۵	۳- شخصیت (Character)
۳۷	نظریه‌های شخصیت
۴۲	گونه‌های نقل قول
۴۵	فصل سوم: ریخت‌شناسی
۴۵	بخش اول: ریخت‌شناسی
۴۵	۱- مفهوم ریخت‌شناسی
۴۷	۲- کاربردهای ریخت‌شناسی

بخش دوم: نگاهی کوتاه به زندگی و آثار ولادیمیر پراپ.....	۵۰
۱- زندگی‌نامه و آثار ولادیمیر پراپ.....	۵۰
۲- روش کار ولادیمیر پراپ.....	۵۴
فصل چهارم: ریخت‌شناسی منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون.....	۶۹
بخش اول: ادب غنایی، شعر غنایی.....	۶۹
ادب غنایی.....	۶۹
شعر غنایی.....	۷۰
منظومه‌های غنایی.....	۷۰
پیدایش ادب غنایی در شعر فارسی.....	۷۰
بخش دوم: خلاصه‌ی نظم و نثر منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون نظامی.....	۷۷
بخش سوم: عناصر داستان منظومه‌ی لیلی و مجنون نظامی.....	۱۳۲
۱- شخصیت‌های داستان.....	۱۳۲
الف) شخصیت‌های اصلی.....	۱۳۳
ب- شخصیت‌فرعی.....	۱۳۹
ج- شخصیت‌های نمادین.....	۱۴۴
د- مطابقت نام شخصیت با عمر کرد عناصر داستان.....	۱۴۵
۲- زاویه‌ی دید منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون.....	۱۴۹
۳- پیرنگ منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون.....	۱۵۳
۴- درون‌مایه (تم).....	۱۵۴
بخش چهارم: تحلیل ساختار روایی و ریخت‌شناسی.....	۱۵۵
الف- جدول نقش مایه‌ها (شخصیت‌ها) و خویش‌کاری‌های منتسب به آن.....	۱۵۵
ب- کارکردها و خویش‌کاری‌های منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون نظامی.....	۱۵۷
ب- تحلیل و توزیع کارکردها و خویشکاری‌ها و عملیات منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون.....	۱۶۰
ج- جدول فهرست نمادها و کارکرد منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون نظامی.....	۲۶۱
د- تحلیل کارکردها و خویش‌کاری‌های منتسب به شخصیت‌ها.....	۲۹۱
۳- تجزیه و تحلیل حرکت براساس الگوی پراپ.....	۳۳۲
الف) ترسیم حرکت براساس نوع ترکیب.....	۳۳۲
۱- ترسیم حرکت رفت و برگشت.....	۳۳۶
۲- ترسیم حرکت در ساختار معنایی منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون نظامی.....	۳۳۸
ب- ترسیم حرکت براساس موضوع و محتوا.....	۳۳۹

۳۵۲.....	۳- تحلیل و دریافت کلی از عملیات منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون نظامی
۳۶۲.....	نتیجه‌گیری
۳۶۵.....	پی‌نوشت
۳۶۷.....	کتابنامه

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

قصه‌های عامیانه بی‌تاریخ و بی‌زمان‌اند. عشق به قصه‌گویی و شنیدن قصه، در تمام طول تاریخ تمدن با آدمی همراه بوده است. قصه‌های عامیانه به آسانی با هر محیط اجتماعی و محلی، انطباق می‌یابند، و از این روی در عین کهنگی، تازه و امروزی هستند.

فولکلور شناسان، قصه‌های عامیانه را عمدتاً به عنوان یک آفرینش هنری که در میان هر گروه و هر اجتماعی پدید می‌آیند و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند، مورد بررسی قرار می‌دهند. داستان و تنوع گستردگی آن در ادبیات ملل گوناگون، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای دارد که یکی از دغدغه‌های محققان ادبی، جمع‌آوری و طبقه‌بندی آن بوده است. در گذشته داستان را براساس مضمون و محتوا یا شخصیت‌های داستان و... طبقه‌بندی می‌کردند.

اما در دهه‌های اخیر تحولاتی که در جریان نقد ادبی در آستانه‌ی قرن بیستم به وقوع پیوست، به خصوص روی کار آمدن جریان فرمالیسم و تبع آن، اندیشه‌ها و نقد ساختارگرایانه، که به وجود آورنده‌ی موج - دیدن در علوم انسانی و فلسفه و هنر بوده است، در این دوره توجه به شکل و قالب آثار ادبی از جمله داستان، مورد دقت بیشتری قرار گرفت. ریخت‌شناسی به عنوان یکی از گرایش‌های نقد ساختاری، محصول همین نگرش‌های متفاوت به متن است و پژوهش‌های "ولادیسلاف پرپ" محقق روسی، گام بلندی در جهت تحقق این هدف بوده است. وی در این کتاب با بررسی عناصر و اجزای تشکیل دهنده‌ی ساختار این قصه‌ها در جستجوی یافتن ساختارهای روایت بود و نتیجه این که بر اساس باور پرپ در قلمرو ادبیات روایی امکان پژوهش به این مسأله وجود دارد. شکل‌گیری تحلیل روایت یا دانش روایت‌شناسی، در دهه‌ی ۱۹۶۰ محصول تلاش‌های وی در این زمینه بوده است. ریخت‌شناسی اصولاً ریشه در مطالعات گیاه‌شناسی دارد. پرپ اصطلاح "ریخت‌شناسی" را از عنوان نوشته‌های کوتاه درباره‌ی گیاه‌شناسی و استخوان‌شناسی گرفته بود. در یک تحقیق ریخت‌شناسی، محقق به بررسی عناصر ساختاری اثر و در نتیجه، رابطه‌ی محتمل بین موضوع و شکل اثر می‌پردازد. چنین نگاهی امکان

برداشت‌های تازه و متفاوتی را فراهم می‌کند. به کارگیری این شیوه در آثار کهن ادبی، دستاوردهای درخشانی را در پی خواهد داشت و ارزش‌های روایی و هنری آن را بیش از پیش آشکار خواهد کرد. ادبیات غنایی یکی از کهن‌ترین گونه‌ی شعر فارسی، طیف وسیعی از عواطف و احساسات بشری را در بر می‌گیرد.

کتابی که اینک در دست خواننده‌ی گرامی است تحقیقات نگارنده‌ی در مورد منظومه‌ی داستانی و روایی "لیلی و مجنون" نظامی و مبانی نظری و تئوریک مقوله‌ی روایت‌شناسی یا مورفولوژی و تجزیه و تحلیل ساختمان آن‌ها یا ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه است، و آن به کار رفتن فنون و تکنیک‌های زبان‌شناسی و مردم‌شناسی ساختاری پراپ است.

نگارنده در بدو کار به دو مجموعه دو انگیزه داشته است: نخست از بعضی مسائل نظری، کاربرد ساختارپراپ، فولکلور و اهمیت این روش سخن گفته تا ارزش مساعی پراپ و کار شگفتی که انجام داده است را بهتر آشکار نماید؛ دیگر آنکه کتاب ارزشمند "لیلی و مجنون" نظامی گنجی که یکی از ستارگان درخشان ادبیات کلاسیک ایران از جهت سرودن داستان‌های عاشقانه‌ی به‌یادماندنی است بعنوان محمل ارزشمند تحلیل ریخت‌شناسی پراپ انتخاب گردد. لذا تکرار با توجه به ساختار و بن‌مایه‌های داستانی "لیلی و مجنون"، توانسته است آن‌ها را مطابق با اصول و موازین ساختارگرایی و از نقطه نظر ریخت‌شناسی پراپ تجزیه و تحلیل نماید و نمودار خردشکافی‌های پراپ و روش ریخت‌شناسانه‌ی وی را در کتاب "لیلی و مجنون" نظامی اراک نمایش دهد و توالی کارکردهای مورد نظر پراپ در این منظومه و حرکات‌های موجود در منظومه‌ی داستانی لیلی و مجنون نظامی را مشخص نماید.

پیشنهاد کننده‌ی این خدمت فرهنگی، استاد مفضل، دانشمند گرانقدر، جناب آقای دکتر سیدمحمد ترابی هستند که این کهنر شاگرد از سال ۱۳۹۱ در محضر خداوندگار فضیلت، حضرت استاد دکتر سیدمحمد ترابی راه یافت و به خیل شاگردان ارادتمند ایشان پیوست، تا به قدر توانایی خویش از خرمن دانش ایشان خوشه برچیند و از زلال قریحت فیاض استاد دل آگاه، کام تشنه‌اش را جانی تازه نماید.

نگارنده در نقد و تحلیل این کتاب و مشکلات بحث ریخت‌شناسی، از رای صائب استاد سخن‌شناس، بهره می‌جست، و ایشان با گشاده‌رویی، بدون گرد ملال بر حاشیه‌ی خاطر و نشانیدن گره بر پیشانی، با بیانی لطف‌آمیز به تفصیل و شرح آن نکات، می‌پرداختند و از سر شفقت و محض به آموزی به رفقی تمام، این بنده را به محک نقد خویش آشنا می‌نمودند و به عیوب آن رهنمون.

همین کتاب "ساختارشناسی لیلی و مجنون نظامی براساس الگوی ریخت‌شناسی ولادیمیر براب رس" مرهون گره‌گشایی لطف دستگیر و فیض فضل‌بی‌دریغ ایشانست. و نامشسته بداست، که در وصف کرم و رادمردی ایشان و حقوقی که بر ذمه‌ی این کهنتر شاگرد ثبت دارند، این کهنتر، قول استاد ظهیرالدین فاریابی را به عاریت گرفته است که:

"کرم حق‌ی و ذی تراست در عالم هر آنچه هست دگر استعارتست و مجاز"

لذا این بنده، در حق نگذار به اغراق نگفته است.

این کهنتر شاگرد در قلم گزاف، شکر الطاف ایشان و خواستن عذر تصدیع خویش از زبان انصاف و با گوش دل، پیوسته این‌طوری گوید که:

گر شکر شوم شکر تو نتوانم گفت در عذر شوم عذر تو نتوانم خواست

در پایان این مقال، یادآور می‌شود که این بنده به سائقه‌ی شور و عشقی که از ادب فارسی در دل و جان دارد، ایزد دادار را منت و سپاس می‌آورد که توفیق درک یکی از آثار مشعشع ادبی ایران را به این بنده‌ی کمترین، عنایت فرمود. در باب هدایت در راه خدمت به فرهنگ به رویم گشود و در گلستانی رهنمون نمود که دیدار هر درخت و سبزه‌اش و هر گل و میوه‌اش لذت و صفای داشت که به وصف نیاید و چیدار را نشاید.

در پایان مقال، با استناد به سخن استاد، ظهیرالدین فاریابی با صراحت می‌گوید که:

"کسی که قطره‌ی شبنم به پیش ابر برآرد چو خاک باشد بنیاد سعی او بر باد"

لذا این خدمت اگر چه ناچیز و حقیر است اما از سر صدق و اخلاص باید گفت که خدمتی است به ایرانی و ایرانیان.